

□ □ (Тази статия е част от книгата на академик проф. Владета Йеротич "Психологическото и религиозното битие на човека", издадена на български език през 2013г. от издателство "Омофор", под редакцията на доц. д-р Свилен Тутеков)

Академик проф. Владета Йеротич е роден през 1924 г. в Белград, където завършва Медицинския факултет. Специализира невропсихиатрия и психотерапия в Швейцария, Германия и Франция, а по-късно учи богословие. От 1997 г. той е ръководител на новооснования с благословението на Негово Светейшество патриарх Павле Пастирски консултативен център в Белград, където работи с екип от богослови, психолози, педагози, социални работници и други специалисти по проблемите на пастирската психология и медицина. Той е и дългогодишен преподавател в Православния богословски факултет на Белградския университет. Автор е на 31 книги, както и на многобройни студии, статии, лекции и есета в Сърбия и в чужбина, които са плод на неговата дългогодишна работа като психиатър и психотерапевт, което го нарежда сред малкото съвременни православни учени в тези области.

Увод

Голяма е потребността у подрастващия за придобиване на независимост и автономия, за онова, което Блос (1967 г.) нарича „втори процес на индивидуация“. По този път подрастващият постоянно преживява възходи и падения, той постоянно проверява себе си и поставя под съмнение по-ранните си образци, и то най-вече родителските идентификационни фигури.

Смятам, че до развитие на самостоятелна и нова личност у подрастващия се стига, ако предходната идентификация с родителите е била силна и позитивна и ако впоследствие, по време на половото съзряване, се е стигнало до бунт срещу нея. Докато подрастващият не стигне до бунт срещу идентификационните и авторитетни фигури на родителите, докато не се откаже да се идентифицира с другите, той ще живее в основата си пасивно, в съгласие с усвоените норми за поведение и мислене, ще

Написано от Академик проф. Владета Йеротич
Събота, 26 Април 2014 21:43

остава под външен контрол без оглед на това, че тези външни норми са станали за него вътрешни. Смятам, че едва след един успешен бунт срещу авторитета настъпва преосмисляне на ценностната система, усвоена от родителите и по-широката среда и от културата на времето, и че само след едно такова вътрешно преосмисляне може да се говори за начало на истинска идентичност и вътрешен контрол, които са условие за самостоятелност и зрелост.

Психодинамика

Потребността на младия човек да се идентифицира с някакъв авторитет, а след това и да въстане срещу него, произтича от сблъсък на две еднакво силни и противоречиви потребности у него: потребността от съпричастност към някого и зависимост от него, от емоционална опора и защита, от една страна, и потребността от самостоятелност, осланяне на себе си и самоизтъкване, от друга. При нормални условия, когато родителите разбират драматичността на този сблъсък във вътрешния живот на младия човек, този вид криза не трябва да се смята за невротична, а само за преходна, очаквана и необходима криза на идентичността.

Многото разнообразни, а оттам постоянно променливи състояния в тази възраст, в която преобладава търсенето на собствена идентичност, и то най-често чрез бунта срещу външните авторитети, са в основата си, както показва Ериксън, нормативна криза, а не патологично състояние. Според Ериксън нормативната криза има обратима природа, тя е пълна с енергия, стимулира инициативата на все по-широки слоеве на Аз-а и не е насочена към повторение, нито пък към засилване на защитните механизми и към социална изолация, какъвто е случаят с невротичните и психотичните кризи. Мисълта на Е. Кестенберг, че „кризата“ е възможен „организатор“ на подрастващата личност, е конструктивна. При това Кестенберг допуска не само позитивни промени в развитието на подрастващия, но и възможност за патологично развитие.

Добрият психотерапевт трябва да може да различава тези три вида криза (нормативна, невротична и психотична) и да даде на младия човек свобода в експериментирането с преживявания, които понякога излизат изпод контрола на Аз-а и въпреки това не водят до никаква психоза.

Повечето нормативни кризи минават спонтанно, без нуждата от лечение, и това е добре, защото младият човек придобива скъпоценна и често пъти трайна увереност в себе си точно в тази възраст, когато е овладял сам, или поне без помощ от страна на някой специалист психотерапевт, кризата си. Този вид криза у младия човек наричам желана, защото представлява шанс за съзряване и индивидуация.

В моята практика са ми били интересни подрастващите с примерни и образцови родители като идентификационни фигури по време на детството. Онези от тях, които прекарваха тийнейджърския си период без бунтове, оставаха често бледи и безлични хора, коректни и внимателни, но без индивидуални особености. От друга страна, бунтът на такива подрастващи, излетели от „златните клетки“ на детството си, беше сигурен знак за това, че индивидуационният процес у тях е пробуден и че те се стремят към развитие. Разбира се, не всеки бунт е същевременно и знак за успешно овладяване на очакваната и желана криза, която събудената индивидуалност подготвя за младия човек. Има много примери за юношески кризи, които продължават години наред или пък завършват с делинквентно, отклонено поведение с противоправни прояви.

Такъв е случаят с един младеж на 22 години, който се лекуваше при мене във връзка с

Написано от Академик проф. Владета Йеротич
Събота, 26 Април 2014 21:43

пълното занемаряване на студентските си задължения (беше сменил междувременно три факултета), неудовлетворителен любовен живот с продължителност на връзките не повече от няколко месеца и първи признаци на делинквентно поведение. Иначе този младеж беше израснал не само в идеални материални условия, но и в семейство на образцови и известни научни работници (баща му завършил университета без нито една петица!). Положителният образец на двамата родители се оказа прекалено силен за този интелигентен, но безволеви и леко депресивен млад човек. Той реши да потърси себе си в оригинални начини на взлом и кражба на коли, в теоретичен интерес към нови и досега неизползвани начини за разбиване на сейфове и т. н. Психотерапията нямаше успех; всъщност тя и не продължи дълго.

По-голям успех имаше психотерапията в случая с Йован, младеж на 21 години, следващ медицина, брилянтен студент до началото на втория курс, преди това отличник в гимназията, израснал също в много добри условия, под грижите на образцови, твърде работливи и съвестни родители, като особено майката беше показала по-високи от средните резултати в своята специалност. Йован е единственото им дете. Преди внезапната криза през втората година от следването, провокирана от един наглед незначителен повод, този млад човек не представляваше никакъв проблем за своите родители. Винаги с отлични резултати в училище, послушен и примерен, умерено контактен и леко срамежлив в женска компания, без сериозни увлечения преди началото на следването и все още без приятелка, Йован само за няколко седмици изостави всичко. Престана да учи, стана равнодушен и апатичен, започна да пуши, да чете криминални романи и да ходи с неуспелите си колеги на кино, а особено биеше на очи агресивното му поведение спрямо родителите.

Той започна да се присмива на тяхната работливост и чувството им за дълг, намираше им недостатъци, които по-рано никога не беше забелязвал, вършеше обратното на това, което те желаеха, с една дума – с очевидно задоволство ги тикаше към ръба на отчаянието и паниката. След малко повече от година сравнително интензивна психотерапия, при което бяха необходими и отделни разговори с родителите, закъснялата адолесцентна криза беше уравновесена от динамичните последици на психотерапията. Йован избегна и неврозата, и по-нататъшното задълбочаване на емоционалната незрялост, кризата на идентичността завърши със силно задвижване на индивидуационния процес. Днес той е дипломиран лекар, който успешно специализира, все още неженен, живеещ в дома на родителите си, но и със зряло отношение към тях и наченки на собствена идентичност.

Но какво всъщност би трябвало да е собствената идентичност? Не е ли някаква смесица от наследствени и придобити свойства, придобити най-вече от хората, които са прекарвали с детето първите няколко години от живота му? И къде е тогава тази идентичност, онова, което прави човека автентичен, неповторим, единствен? Ако разсъждаваме строго психоаналитично или строго бихейвиористки, то детерминизмът във формирането на човешкия характер и в двата случая ще е неизбежен и едва ли изобщо би могло да се говори за някаква оригинална собствена идентичност. Но реалният, практичният живот опровергава този възглед за човешката личност. Ние наистина сме заобиколени от необичайно разнообразие не само на човешките лица, но и на човешките характери и техните прояви. И нима тази поразителна разнolikост на хората не отговаря на невероятното избуяване и разнообразието на живота навсякъде в природата!

Написано от Академик проф. Владета Йеротич
Събота, 26 Април 2014 21:43

Затова може да се каже, че всеки човек притежава някаква своя самост, специфична обогрненост на характера, собствена идентичност. Друг е въпросът, че хората усещат неудовлетвореност от постигнатата идентичност. Първи шанс за плодотворна неудовлетвореност имаме в ранните си години, когато това тайнствено ядро на личността, това Аз у всекиго от нас, изплува от необятното море на неизвестното за пръв път около третата ни година – с онзи разтърсващ и радостен вик: Аз съм аз!, който толкова напомня за раждането на европейския дух. Както змията съблича кожата си, така и младежът на 18 – 19 години, понякога по-рано, а понякога и със закъснение, усеща силна вътрешна потребност да се отърси от всичко излишно, което е възприел дотогава посредством повече или по-малко успешната идентификация с родителите си и хората от близкото си обкръжение, при което дълго време нито на него, нито на родителите му, нито дори на психотерапевта в началото на терапията е ясно кое е излишното, от което той трябва да се освободи, и кое принадлежи към онези основи на личността, които се променят много трудно или никак.

Според Едуард Шпрангер в процеса на търсене на истинските ценности сред младите хора относително рано могат да се открият два типа: „търсачът“, повече склонен към научен подход и критична проверка на видяното, и „философът“, който копнее за опознаване на „света“, за познание, което да е цялостно и завършено. Материал за философстване през тези години, според Шпрангер, най-често е „мистиката на Аз-а“. И все пак към естествената амбивалентност у всеки човек, и особено у детето, може да се добави и психопатологичен примес – най-вече в семейства, където родителите са по-амбивалентни, където те имат противоположен психологичен профил, където е налице очевидно несъответствие между ценностните норми, прокламирани официално, и начина, по който родителите се държат в реалния живот, а също и при психично заболели родители. Във всички тези случаи има условия за появата на „дифузия на идентичността“ у детето. Тя излиза наяве в юношеския период и се проявява като недостатъчна интегративна способност на Аз-а, като постоянна колебливост при вземането на решения, особено в сферата на любовния и професионалния живот. Бунтът на подрастващия невинаги е насочен срещу реален авторитет, или пък негов мотив е по-скоро желанието на младежа да преработи този авторитет в душата си така, че той да стане „мой“, собствен, а не „твой“, както е било досега, при което позитивното идентификационно ядро най-често се запазва; този бунт е насочен по-скоро срещу лъжливите авторитети, а най-вече, колкото и парадоксално на пръв поглед да изглежда това, срещу недостига на авторитет. Казано на езика на Фром, когато обкръжението на младия човек не му дава възможност да изрази естествените си жизнени наклонности, като не му предлага идентификация с позитивни жизнени образци, неговият оправдан бунт, ако не се превърне в шанс за нещо по-добро, може да придобие некрофилски черти, които също присъстват някъде дълбоко в човешката природа, избивайки понякога и в тероризъм.

Въпреки че можем да се съгласим с твърдението на Блос, че целта на психотерапията при младежите е да им се помогне „да се върнат отново към момента на решаващия избор в съответствие с тяхната възраст“, ние смятаме, че потребността у младите от ценностна система е дълбока и изисква ясно становище от страна на лекаря. Тъкмо с естественото въвличане на морала и моралните въпроси в процеса на психотерапията започват реалните изпитания за психотерапевта.

Когато става въпрос за връзката между ценностите и психотерапията, трябва да се има

Написано от Академик проф. Владета Йеротич
Събота, 26 Април 2014 21:43

предвид ценностната система, която притежава или не притежава психотерапевтът, подрастващият и семейството на подрастващия, а в по-широк смисъл и обществото, в чиито рамки се осъществява процесът на търсене на идентификация, бунтът срещу авторитета и кризата на идентичността.

Известно е, че само детето, което е придобило ранна позитивна идентификация и достатъчна способност за обектни отношения, може да развива и по-нататък позитивни обектни отношения и да създава нови аз-идентификации в процеса на своето развитие. Това е същевременно и условие за придобиването на истинска, а не на фиктивна ценностна система, без която няма личностна цялост и човек отговаря само донякъде за своите постъпки. Незрелостта на хората, а и на цялото човечество, почива върху страха от цялостно ангажиране с една или друга ценностна система, а оттам и от поемане на цялата отговорност, и то не само за думите и делата, но и за помислите си.

Психотерапевтичното отношение към подрастващия

Известно е, че психотерапията на подрастващите е особено предизвикателство за терапевта; тя изисква подредена личност, съчетала хармонично топлината и любовта към младите хора, интуитивно-емпатичното отношение към подрастващия, доброто познаване на теорията (и преди всичко на психоаналитичната теория на развитието) с доброто владение на техниката на психотерапевтичния процес, която може да бъде гъвкава и приспособима към всеки отделен младеж, и най-вече към младежа в криза. Като правило подрастващите не желаят психотерапия, избягват психотерапевтите, особено когато са изпратени при тях от своите родители и други близки, от които зависят материално, а и психологически. Недоразумението между психотерапевта и проблемния подрастващ бива често пъти последица от различната им преценка за това, доколко тежки са симптомите на кризата. Там, където прекалено загриженият, а понякога и просто предпазлив психотерапевт намира белезите на структурна невроза или първите признаци за „гранично състояние“, самият подрастващ вижда нормални колебания на настроението, доказателства за обща социокултурна криза, вина на своите родители и т. н. Курт Айслер, многократно цитиран от нашите психотерапевти автор, се доближава, както ми се струва, най-много до истината, когато пише, че младият човек „в рамките на един психотерапевтичен сеанс може да е ту психотичен, ту перверзен, ту невротичен, ту нормален“.

За естествената склонност на младия човек към „преоценка на всички ценности“ (почти правило е, че философията на Ницше е любима за голяма част от надарените младежи през определен период от живота им) допринася реалната преоценка на всички ценности в днешния свят, проявяваща се не само в лесното отхвърляне на традиционните ценности, но и в чувствителните разлики в ценностния светоглед между две млади поколения, разделени само от няколко години. Това обективно състояние на обществото в наше време е стимул за по-внимателно и спокойно отношение към младото поколение, в частност към онази немалка част от него, която твърди, че не желае никаква система от ценности, особено ако тя ѝ напомня за родителите и тяхното обкръжение. Сигурен съм, че едно такова обективно и грижовно отношение ще разкрие бързо неестествеността, а и абсурдността на този възглед у младежите. Зад враждебните nihilistични възгледи на хората, минали през негативния опит на съществуване без идентификационни образци, експериментирали с наркотици, алкохол и безразборен секс, стои дълбоко потиснатият архетипен копнеж на изпразнената и

Написано от Академик проф. Владета Йеротич
Събота, 26 Април 2014 21:43

раздробена психика, копнежът за цялост, за истински авторитет и помощ. Има и друга дисхармония в младежките години, която създава усещане за несигурност и незащитеност: смятам, че това е дисхармонията между младежкото отхвърляне на всичко неизменно и стремежа да се живее само тук и сега, от една страна, и несъмнената, а според мене и вродена потребност у всеки човек, изразена особено силно в младежките му години, за система от ценности, която да му дава стабилност, усещане за цялост, смисъл и континуитет на живота, от друга. Тази потребност може да се задоволи според мене най-добре от религията. Самият корен на тази дума (лат. *religere* и *religare*) означава 'свързване с нещо, което превъзхожда човека и му дава (или поне може да му даде) усещане за сигурност, смисленост и трайно вътрешно удовлетворение'. Оттук вероятно идва и засиленият интерес на днешните младежи към религията, както и изненадващото постоянство в дългогодишната им привързаност към религиозни групи начело с авторитети, които са наистина такива и са издържали успешно изпита на съмнението и критиката от страна на младите. Това са авторитети, успели да развият у себе си хармонично равновесие между чувството и разума, да компенсират прекомерната хоризонтална насоченост на нашето време към широта с една вертикална насоченост към дълбочина и височина (традиционна и метафизична), да постъпват (което е особено важно за будното око на младите) в съгласие с онова, което говорят и мислят; с една дума, да излъчват (поне когато става дума за християнските групи) онази привлекателна сила, която преди десетина години Буш нарече „прахристиянски ентусиазъм“. Оттук и верността на младите към религиозните групи, способни да удовлетворят онази жизнена сила, която, според Ериксън, е ядрото на най-страстните стремежи на младите – и това е предаността.

Заклучение

1. Нравствената отговорност на психотерапевта към подрастващия в рамките на психотерапията е твърде висока. Защо? Преди всичко защото – по мое мнение – най-трудно е да уважаващ чуждата личност, да ѝ признаваш правото на самостоятелно развитие и собствена самооценка. За това трябва да развиеш първо собствената си личност, да я уважаващ, нещо повече – да я обичаш. Само така ще можеш не само да уважаващ, но и да обичаш другия.
2. Трябва винаги да се има предвид, че думата „авторитет“, толкова недолюбвана днес навсякъде, идва от латинската дума *auctoritas*, която означава 'стимулиране, подтик, подпомагане на някого в неговото развитие'. В психотерапията трябва да си авторитетен само в това първоначално и единствено правилно значение на тази дума, за да можеш да преведеш подрастващия между Сцилата на свободата (към която се стреми всъщност всяко човешко същество в последните си дълбини, макар да имаме опита и съзнанието, че на повърхността младият човек, а и не само той, иска да подчини свободата си на някой авторитет) и Харибдата на авторитета, който е изгубил първоначалния си смисъл, превръщайки се в скрито и подмолно налагане на себе си, на собствените си воля и светоглед.
3. Психотерапевтът все пак не е нито индийски гуру, нито християнски светец. Той трябва да е минал през дидактична анализа, да носи у себе си оптимистичното „прадоверие“, да е морално чист, да обича психотерапията, но да съзнава и своята зависимост от: а) вродения си темперамент според Хипократ-Галеновото деление, б) своята интровертна или екстравертна нагласа според Юнг, в) вече формирания си

Написано от Академик проф. Владета Йеротич
Събота, 26 Април 2014 21:43

характер с неизбежно запазилите се черти с истерична, шизоидна, obsесивна или депресивна природа според делението на Карен Хорни.

4. Психотерапевтичният метод, който служи за психотерапия на подрастващите, трябва да бъде гъвкав, приспособим, динамичен, но не и строго психоаналитичен, тоест не и дълбинен, продължителен и реконструктивен (насочен към конфликти от предгениталния период). Известно е от опит, че колкото по-дълбока и продължителна е психотерапията, толкова по-голяма е опасността от формиране на зависимост и несъзнавано налагане на себе си и своя светоглед на пациента. Тази опасност не са избягнали нито Фройд, нито Адлер, нито Юнг. {jcomments off}